

მაია მანჩხაშვილი

თურქეთის საგარეო პოლიტიკური დოქტრინა

აბსტრაქტი

თანამედროვე თურქეთის სამხრეთ კავკასიის რეგიონული უსაფრთხოების თურქული მოდელების არსი, თურქეთის რესპუბლიკის ახალი საგარეო-პოლიტიკური დოქტრინა, რომელიც მრავალი წლის განმავლობაში მუშავდებოდა და შედარებით დასრულებული სახით 1990-იანი წლების ბოლოს გახდა ცნობილი. მისი ავტორია თურქი მეცნიერი, საერთაშორისო ურთიერთობების პროფესორი აჰმეთ დავუთოღლუ.

საკვანძო სიტყვები: რეჯეფ თაიფ ერდოღანი; აჰმეთ დავუთოღლუ; პოლიტიკური დოქტრინა.

შინაარსი

სრული სურათის შესაქმნელად და იმისათვის, რომ ნათელი გახდეს სამხრეთ კავკასიის რეგიონული უსაფრთხოების თურქული მოდელების არსი, უნდა განვიხილოთ თურქეთის რესპუბლიკის ახალი საგარეო-პოლიტიკური დოქტრინა.

უკვე ათწელზე მეტია ამ დოქტრინაზე დაყრდნობით იმართება თურქეთის საგარეო პოლიტიკა. ეს დოქტრინა მრავალი წლის განმავლობაში მუშავდებოდა და შედარებით დასრულებული სახით 1990-იანი წლების ბოლოს გახდა ცნობილი. როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, მისი ავტორია თურქი მეცნიერი, საერთაშორისო ურთიერთობების პროფესორი აჰმეთ დავუთოღლუ (Davudoglu, 2001:95). მან ამ დოქტრინის ფარგლებში ისტორიული სიღრმეებიდან - ჯერ კიდევ ოსმალეთის იმპერიის პერიოდიდან დაწყებული - თანამედროვე ეტაპამდე პოლიტიკური, ეკონო-

მიკური და კულტურული პროცესები გააანალიზა და საინტერესო დასკვნებამდე მივიდა.

რატომ განვიხილავთ მაინცა და მაინც ამ დოქტრინას? მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთის საგარეო პოლიტიკის ანალიზს არაერთი თურქი მეცნიერი აკეთებს, პროფესორ აჰმეთ დავუთოლლუს თეორია სახელმწიფო იდეოლოგიის რანგში იქნა აყვანილი და ამიტომაცაა იგი ყველაზე მეტად საინტერესო და ამიტომ კეთდება ამ ავტორზე მეტია ქცენტი. სახელმწიფო იდეოლოგიის დონეზე კი მისი შეხედულებები აიყვანა იმ პოლიტიკურმა ჯგუფმა, რომლის გამოკვეთილი ლიდერიც რეჯეფ თაიფ ერდოღანია და რომელმა ჯგუფმაც ეს ავტორი პოლიტიკაში დაპატიჟა მისივე ხედვების განხორციელებისათვის. ამიტომ, სწორედ ამ ავტორის შესწავლას განსაკუთრებული ყურადღებაუნდა მიექცეს თურქეთის საგარეო პოლიტიკის სწორი ანალიზისათვის.

მისი კონცეფცია განხილული შრომაში - სტრატეგიული სიღრმე (Stratejik Derinlik). ახალი დოქტრინის მიხედვით, ჯერ კიდევ ქემალ ათათურქის მიერ თურქეთის რესპუბლიკის დაფუძნებისას ქვეყნის საგარეო და საშინაო პოლიტიკის მიმართულებების განსაზღვრა იმ საერთაშორისო ვითარებიდან გამომდინარე მოხდა, რომელიც შექნილი იყო მაშინდელ მსოფლიოში: ოსმალეთის იმპერიის დაშლის შემდეგ, თურქეთი იძულებული იყო გადარჩენაზე ეზრუნა და ხელი აეღო იმპერიის ყოფილ ტერიტორიებზე. ეს მიზანი კარგადაც შესრულდა. საჭირო იყო გაგრძელებულიყო პროცესები და თურქეთის ხელისუფლების წარმომადგენლებს ახალ საშინაო თუ საგარეო მიზნებზე ეზრუნათ ახალ პოლიტიკურ რეალობაში. ახლად წარმოქმნილი რესპუბლიკა ჯერ კიდევ შიდა რეფორმებით იყო დაკავებული, როცა სამყარო ახალ გეოპოლიტიკურ წესრიგში - ცივი ომის ეპოქაში - შევიდა და თურქეთმა ვერ მოასწრო კარგად გაენალიზებინა და ფეხი აეწყო მსოფლიოში მიმდინარე პროცესებისათვის. ცივი ომის პერიოდში, ავტორის მიხედვით, ორპოლუსიანი სისტემის შექმნით განპირობებულმა

წესრიგმა უარყოფითად იმოქმედა თურქეთზე, ეზრუნა ალტერნატიული სტრატეგიებისა და მასთან დაკავშირებული

ტაქტიკური მანევრების განვითარება /განხორციელებაზე. შესაბამისად, მთელი ცივი ომის განმავლობაში თურქეთი დამოკიდებული აღმოჩნდა ორ მთავარ პარამეტრზე, რომელიც არ ამლევდა მას დამოუკიდებელი პოლიტიკის დაგეგმვის საშუალებას: 1) საბჭოთა მუქარის წინააღმდეგ დასავლეთის უსაფრთხოების ქოლგის ქვეშ ყოფნა (ამ ქოლგის ქვეშ ყოფნა არ იყო თურქეთის მიზანი. მან, როგორც ახალდამოუკიდებლობა მიღებულმა ქვეყანამ, დროულად ვერ გააცნობიერა მის ირგვლივ მიმდინარე პროცესები) და 2) „დიპლომატიური არეალის ინდექსირება“ ევროკავშირში მყოფ საბერძნეთთან. ანუ, თუ თურქეთს სურდა მიეღო ადგილი ევროკავშირის უსაფრთხოების ქოლგის ქვეშ, მისი პოლიტიკა

საბერძნეთთან მიმართებაში ევროკავშირის პოლიტიკის მსგავსი ან მასთან მიახლოებული უნდა ყოფილიყო. ამ ქოლგის ქვეშ ყოფნა კი თურქეთს საკუთარი გავლენის სფეროების შექმნისა და სხვა ალტერნატიული ძალის ცენტრების უგულვებლყოფის ფასად დაუჯდა. ავტორი ერთგან ხაზს უსვამს, რომ თურქეთის „ევროკავშირში გაწევრიანების მოთხოვნაც იმის შიშით იყო განპირობებული, რომ არ ჩამორჩენოდნენ ბლოკის შიგნით პროცესებს საბერძნეთის გამო“ (Davudoğlu, 2001:125).

თურქულ იდეოლოგიაში ამ მომენტის ახსნას წარმოადგენდა არაერთი თურქი პოლიტიკოსის განაცხადი, რომ ყველაფრის ფასად არსურს ევროკავშირში იხილოს თავისი ქვეყანა. თავად ქვეყნის პრეზიდენტის რეჟეფ ტაიფ ერდოღანის გამოსვლებშიც გაიჟღერა ამ მიდგომა. ეს მიდგომა კავშირში არაა ევროსკეპტიკოსთა მოსაზრებებთან. ევროსკეპტიკოსთა მოსაზრებები ხშირ შემთხვევაში შედარებით ვიწრო ხედვებიდან გამომდინარეა ჩამოყალიბებული. თუმცა, მათ დასაბუთებულ ახსნებშიც არის საგულისხმო ლოგიკა. მაგრამ, ზემოთაღნიშნული მიდგომა არის იდეოლოგიური ხედვა, პრინციპი, რომელსაც იცავს ქვეყანა თავის საგარეო პოლიტიკურ აქტივობაში. მაშინ ჩნდება კითხვა, თუ რას ემსახურება მაღალჩინოსანთა განაცხადები ევროკავშირში გაწევრიანების დაჩქარების შესახებ და ღიად გამოთქმული წყენები ევროკავშირის დასკვნების/რეპორტების მისამართით?

რესპუბლიკის დაფუძნების ეტაპზეც და ამჯერადაც, მთავარი მიზეზია ის, რომ ქვეყანა არაა მზად გაატაროს დამოუკიდებელი პოლიტიკა. ამას თავად აჰმეთ დავუთოდლუც აღიარებს, როცა საუბრობს, რომ ქვეყნის საგარეო პოლიტიკური პრიორიტეტები საერთაშორისო წესრიგიდან გამომდინარე იქნა განსაზღვრული. ქვეყანა ჯერ კიდევ ვერ შედგა საერთაშორისო წესრიგის სრულფასოვან წევრად. ამიტომ, ცდილობს ფეხი აუწყოს საერთაშორისო სისტემის ტენდენციებს და ისარგებლოს უსაფრთხოების იმ სიკეთეებით, რომელსაც თუნდაც ევროკავშირთან დაახლოება მოიტანს. ანუ როცა ვსაუბრობთ ნეორეალიზმის თეორიის ფარგლებში თურქეთის მიერ მისთვის უკვე არსებული როლისა და ადგილის ცვლილებაზე თავად თურქეთის

რესპუბლიკის მიერ გადადგმული ნაბიჯებიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, ის ჯერ კიდევ არაა მზად გაარღვიოს საერთაშორისო წესრიგში უკვე დამკვიდრებული ბალანსი მის სასარგებლოდ. ანუ, კიდევ ერთხელ რომ ხაზი გავუსვათ, სიტუაციური ანალიზი ცხადყოფს, რომ თურქეთი საგარეო პოლიტიკური მიმართულებების ჩამოყალიბებისას და პრიორიტეტების განსაზღვრისას გამოდის საერთაშორისო წესრიგის თამაშის წესებიდან და ჯერ კიდევ ვერ ახერხებს თავისი თამაშის წესები დაამკვიდროს თუნდაც მეზობელ რეგიონებში.

აჰმეთ დავუთოდლუს მოსაზრებით, ცივი ომის განმავლობაში თურქეთი ატარებდა პოლიტიკას, რომელიც საერთაშორისო არენაზე პოზიციების გამყარებისა და აღმოსავლეთის ქვეყნებთან ურთიერთობების განვითარების ნაცვლად, საზღვრის გასწვრის უსაფრთხოების ხაზების შექმნას ემყარებოდა, რაც დიდი შეცდომა იყო და ამ ხარვეზის დაძლევა თურქული დიპლომატიის მიზანი 1980-იან წლების ბოლოს გახდა. აქ ავტორი თავად უსვამს ხაზს იმას,

რაზედაც ჩვენ ზემოთ ვსაუბრობდით: იგი იხსენებს „ბოსნიის კრიზის“ დროს შექმნილ ვითარებას, როცა ქვეყანაში გააცნობიერეს, რომ საავიაციო ფლოტის მომარაგების კუთხით ბალკანეთის რეგიონშიც კი არ შეეძლოთ ოპერაციების ჩატარების უზრუნველყოფა. მისი აზრით, ეს საკუთარი ძალების ვერ შეფასება

და ქვეყნის პოტენციალის არასწორად დანახვა იყო და არა რესურსების არქონით გამოწვეული. ეს იყო დეზორგანიზება თუ დემორალიზება მათი ძალების და შინაგანი მზაობის არქონა.

მეორე უდიდესი პრობლემა თურქეთისათვის, რამაც საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ იჩინა თავი, იყო ურთიერთობების აწყობა მეზობელ ქვეყნებთან და რეგიონებთან. თურქეთმა დაინახა რა მეზობელ რეგიონებთან მჭირდო ურთიერთობის განვითარების აუცილებლობა, დაიწყო იმ მიდგომების გადაფასება, რომლითაც ის მანამდე ხელმძღვანელობდა. უნდა ითქვას ისიც,

რომ თურქეთს ნულოვანი გამოცდილება ქონდა მის ახლანდელ მეზობლებთან ურთიერთობების, როგორც დამოუკიდებელ რესპუბლიკას.

თურქეთში ამ პრობლემის მოწესრიგების სხვადასხვა ხედვები გააჩნდათ მკვლევრებსა და პოლიტიკოსებს. 1990-იანი წლების განმავლობაში ამ მიმართულებით თურქეთის პოლიტიკა, შეიძლება ითქვას, ინერციით მიდიოდა. მაგრამ, ვინაიდან ამ საკითხების დარეგულირება მოგვიანებით აჰმეთ დავუთოღლუს მიანდეს, რეალობა დაიწყო მისმა პოლიტიკამ, რომელიც გულისხმობდა „ნულოვანი პრობლემები მეზობლებთან“ პოლიტიკას. ეს პოლიტიკური ხაზი რათქმაუნდა ნიშნავდა არა იმას, რომ თურქეთს პრობლემები არ გააჩნდა მეზობლებთან, არამედ იმას, რომ ურთიერთობები დაწყებულიყო სუფთა ფურცლიდან. მაგრამ, ვინაიდან, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ უკვე ათეული წელი იყო გასული და სამხრეთ კავკასიის რეგიონში მსოფლიო თუ რეგიონულ პოლიტიკურ აქტორთა ინტერესები არათუ გამოკვეთილი, არამედ, ამ ინტერესებიდან გამომდინარე პოლიტიკაც უკვე ამუშავებული იყო, სუფთა ფურცლიდან ურთიერთობების დაწყებაზე აპელირება პოლიტიკურ უმწიფრობას გავდა. თურქეთი თავად რომ ყოფილიყო მზად, ხაზი გადაესვა წარსულისათვის, მეზობელი ქვეყნები, მაგალითად, სომხეთი არ აპირებდა და არ აპირებს დაივიწყოს წარსული. ამიტომ, ამ პოლიტიკამ არ იმუშავა, არა მხოლოდ სომხეთის მაგალითის გამო.

პროფესორი აჰმეთ დავუთოდლუ აღნიშნავს, რომ თურქეთს აღარ ქონდა უფლება ჩაკეტილ სისტემაში გაეგრძელებინა არსებობა, როგორც მსოფლიო პოლიტიკის რიგით ერთეულს და დაიწყო ახალ რეალობაში არსებული სირთულეების გათვალისწინებით, ცივილიზაციის ცენტრის შექმნა.

ახალი დოქტრინის მიხედვით, თურქეთი, გეოპოლიტიკური თვალსაზრისით, არის საზღვაო და სახმელეთო ძალაუფლების ცენტრების გადაკვეთის ადგილი და ქვეყნის ეს გეოგრაფიული მოცემულობა არის ის უცვლელი ფაქტორი, რომლის მნიშვნელობის ხელახალი გადაფასება და აქედან გამომდინარე, კულტურული, გეოგრაფიული, ეკონომიკური, პოლიტიკური და გეოპოლიტიკური პარამეტრების გადახედვა აუცილებლად უნდა მომხდარიყო.

ამ პროცესებში აქტუალური გახდა კულტურული იდენტობის ძიების საკითხიც და ავტორი საინტერესოდ ხსნის ერთ მომენტს. კერძოდ, იგიამბობს, რომ 1993-1996 წლებში თურქეთში ისლამის პოლიტიკურ პლატფორმაზე გადასვლა დაჩქარებული წესით მოხდა: რატომ? მისი მოსაზრებით ამ პერიოდში თურქეთი ერთი მხრივ კვლავ ახალი საერთაშორისო რეალობის შესწავლითა და საგარეო პოლიტიკური დოქტრინის შემუშავებით იყო დაკავებული, მეორე მხრივ კი აღმოჩნდა რეალობაში, როცა პოლიტიკური კულტურის ისტორიულად უწყვეტი იდეოლოგიის საფუძვლების მქონე ძალებია ვტომატურად ამოქმედდენ. თითქოს ქვეყანა დაუბრუნდა თავის ბუნებრივ დინებას. ამ წლებში ჩატარებულმა არჩევნებმაც აჩვენა, რომ სახალხო რესპუბლიკური პარტია (CHP), რომელსაც, ერთი შეხედვით დიდი პოლიტიკური გამოცდილება ქონდა და წინა პერიოდებში დიდი მხარდაჭერითაც სარგებლობდა, უკანა პლანზე გადავიდა.

როგორც ჩანს ახალი იდეოლოგიის შემქმნელი დარწმუნებულია, რომ ისლამის რელიგიის წესების ფარგლებში ცხოვრება, ანუ დაბრუნება ამ წესებთან, თურქეთის ბუნებრივი გზაა, მაგრამ დემოკრატიული რესპუბლიკის წესებთან ერთად და ეს არის სწორედ ის ახალი მოდელი თურქეთის რესპუბლიკის, რომელიც მისაბაძი გახდა შემდეგ ისლამური სამყაროს ფარგლებში.

ამის გათვალისწინებით აჰმეთ დავუთოღლუ აღნიშნავს, რომ ცივი ომის პერიოდის პოლიტიკური ელიტის მიერ თურქეთისათვის მორგებული როლიადარ შეესაბამებოდა საზოგადოების მოთხოვნებს, ისტორიულ გამოცდილებასა და მომავლის იდეალებთან დაკავშირებულ მოლოდინებს და შემუშავდა ახალი ხედვა, ახალი მიდგომები, თუ რაგზით უნდა ევლოთ ურქეთს. ამ ახალი სტრატეგიის მიხედვით, პირველ რიგში უნდა გადახედულიყო სტატუს-კვოს შენარჩუნების წარსული სტრატეგია და საერთაშორისო არენაზე თურქეთს მოქმედება უნდა დაეწყო, ხოლო მოქმედების არეალის მიხედვით პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული და გეოპოლიტიკური გავლენების სტრატეგიის რეალიზებისათვის პრიორიტეტული მიმართულებები ასე უნდა დალაგებულიყო:

- უახლოესი სახმელეთო აუზი: ბალკანეთი - ახლო აღმოსავლეთი - კავკასია;

- უახლოესი საზღვაო აუზი: შავი ზღვა - ადრიატიკის ზღვა - ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთი - წითელიზღვა - სპარსეთის ყურე -კასპიის ზღვა;

- უახლოესი კონტინენტური აუზი: ევროპა - ჩრდილოეთ აფრიკა - სამხერთ აზია - ცენტრალური და აღმოსავლეთ აზია (**Davudoglu,2001:118**).

ამ სტრატეგიის მიხედვით ევროპასთან თანამშრომლობა ძალზედ მნიშვნელოვანია იმ გაგებით, რომ თურქეთს აქცენტი განვითარებაზე უნდა ქონდეს ალებული. ანუ ევროპასთან თანამშრომლობას თურქეთი უყურებს, როგორც განვითარების შესაძლებლობას და არა ევროკავშირში წევრობის შესაძლებლობას. მან იცის, რომ ეს ფაქტიურად შეუძლებელია ბევრი მიზეზის გამო. ამასთან, ქვეყნის გეოპოლიტიკური მდებარეობის გათვალისწინებით, საინტერესო სტრატეგიული თანამშრომლობის ჯაჭვის შექმნაა შესაძლებელი მის მეზობელ რეგიონებთან და არა მხოლოდ.

შესაბამისად, სამხრეთ კავკასიის რეგიონისათვის უსაფრთხოების დოქტრინის წამოყენება არის ერთიანი, ახალი თურქული პოლიტიკის შემადგენელი ნაწილი და მცდელობა, მისი ინტე-

რესების შესაბამისი რეალობის შექმნას შეუწყოს ხელი მეზობელ რეგიონებში. როცა თურქეთის საგარეო პოლიტიკაში სამხრეთ კავკასიის რეგიონის მნიშვნელობაზე ვსაუბრობთ, სწორედ თურქეთის ახალი მიდგომებიდან უნდა ამოვიდეთ და ამ ჭრილში განვიხილოთ მისი თითოეული ნაბიჯი.

ამ ჭრილში იდეოლოგიურმა დავამ წინ კიდევ ერთი საკითხი წამოსწია:

ახალი პოლიტიკური იდეოლოგიის მიმდევრები, როცა დავა თურქეთის საწყისი/ფუნდამენტური/ათათურქისეული პრინციპების შეცვლას ეხება,

არგუმენტად იგივე ქემალიზმის ე.წ. მეექვსე პრინციპს იშველიებენ. ეს პრინციპი რევოლუციონიზმის/Devrimçilik სახელითაა ცნობილი და იგი მუდმივ განვითარებაზე აკეთებს აქცენტს. ანუ რევოლუციონიზმი თურქეთის ნებისმიერ სახელმწიფო მოღვაწეს სახელმწიფოს მუდმივ გაძლიერებაზე ზრუნვასა და განვითარების მომდევნო ეტაპზე გადაყვანას ავალდებულებდა.

ეს პრინციპი თავად ქემალის მიერ სახელმწიფოს მართვის მექანიზმებში ცვლილებების შეტანასაც კი ამართლებს. როცა პრეზიდენტმა რეჯეფ თაიფ ერდოღანმა 2017 წლის რეფერენდუმზე მოსახლეობის და სტურის მიღების შედეგად თამამად დაიწყო ცვლილებების განხორციელება, ეს ნაბიჯები რევოლუციონიზმის პრინციპში სავსებით ჯდება. სხვა საკითხია რამდენად დემოკრატიულად მიდიოდა ეს პროცესი. თავად პრეზიდენტს საჯარო გამოსვლებშიც არაერთხელ აღუნიშნავს, რომ ეს იყო მიღებული მემკვიდრეობის ახალ ეტაპზე გადასვლის, ახალ სიმაღლეებამდე მიყვანისა და დემოკრატიულ საწყისებზე მყარად გადასვლის მორიგი მცდელობა. რევოლუციონიზმი, სხვა პრინციპებთან ერთად, უცვლელ პრინციპადაა გამოცხადებული თურქეთის კონსტიტუციის პრეამბულაში. ანუ თურქეთის განვითარების გეზი, მისი როლისა და მსოფლიო პოლიტიკაში მისი ადგილის გადაფასება უწყვეტი

პროცესი უნდა იყოს. ამ ლოგიკურ ჯაჭვშია იდეოლოგიური საწყისების გადაფასება და ახალი რეალობიდან გამომდინარე თურქეთის როლის განსაზღვრა. ხშირად არასწორადაა გაგებული

ქემალ ათათურქის პრინციპების უცვლელობა. იგი განვითარების შემდეგ/მომდევნო საფეხურზე გადასვლის პრინციპის დაცვის უცვლელობაა და არა განვითარების ერთ ადგილზე ყოფნა დაუცვლელობა.

დასკვნა

ბოლოს გვინდა ვუპასუხოთ ერთ აქტუალურ კითხვას: გამოიწვევს თუ არა აჰმეთ დავუთოღლუს - ამ იდეოლოგიის ავტორის, პოლიტიკიდან წასვლა იდეოლოგიურ გადაფასებას თურქეთში, ჩაანაცვლებს თუ არა ახალი იდეოლოგია ამჟამად არსებულს; ვფიქრობთ, ჯერჯერობით საკითხი ასე არ დგას. ამ ავტორის მიდგომები იმდენად ამბიციური, ყოვლისმომცველი და თურქეთის ინტერესებზე მორგებულია, ნაკლებად დნელია, მასზე უარი თქვას თურქეთის ახალმა მთავრობამ. ამასთან, ამ ეტაპისათვის თურქეთი მზად არაა ახალი იდეოლოგიური გამოწვევებით დაკავდეს. მან ჯერ უკვე არსებულ გამოწვევებს უნდა გასცეს პასუხი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik*. Ankara.

Doctrine of Turkish Foreign Policy

Abstract

To create a complete picture and to clarify the essence of the Turkish models of regional security in the South Caucasus, we must consider the new foreign policy doctrine of the Republic of Turkey.

Turkey's foreign policy has been based on this doctrine for more than ten years. This doctrine had been developed for many years and it became known in a relatively complete form in the late 1990s.

As mentioned above, its author is a Turkish scientist, Professor of International Relations Ahmet Davudoglu (2001). Within this doctrine, he analyzed political, economic, and cultural processes from historical depths — as far back as the Ottoman Empire — to the present day, and came to some interesting conclusions.